

Visokogorje od kamene dobe do novega veka

Kako smo ljudje osvajali gorski svet

Besedilo: dr. Jana Horvat

Preučevanje davne preteklosti v gorskem svetu Slovenije se je začelo z izkopavanji Srečka Brodarja v Potočki zijalki. Po posameznih manjših izkopavanjih in naključnih najdbah so se na pobudo etnologa Toneta Cevca raziskave zgostile ob koncu 20. in na začetku 21. stoletja. Cevc, ki so ga zanimale korenine planšarstva, je navdušil vrsto ljubiteljev arheologije in profesionalnih arheologov. Z natančnimi topografskimi pregledi planin so odkrili številna arheološka najdišča, s sondiranjem pa so lahko podrobneje določili čas in nekdanjo funkcijo. Dobili smo otipljive in sistematične podatke, ki jih lahko združimo v pregledno sliko. Seveda pa je odprtih vprašanj mnogo več kot odgovorov.

Kamena doba

Potočka zijalka in Mokriška jama v Kamniško-Savinjskih Alpah sta najstarejši priči obiskovanja našega gorskega sveta. Tam odkrita kurišča, kamnito orodje in koščene konice kopij pripadajo

zgodnjemu modernemu človeku - kromanjoncu, ki si je v toplejšem obdobju med zadnjo poledenitvijo (40.000 do 30.000 let pr. Kr.) poiskal zatočišče v naravnih jamah. Ljudje so bili maloštevilni, a dobri poznavalci narave in

Ena od dveh zlatih zaponk z Volovljeka, začetek 2. stoletja. Izdelava v zlato je bila nekaj izjemnega, verjetno so darovali božanstvu na odročnem gorskem prelazu. Hrani Narodni muzej Slovenije.

mojstri preživetja. V visokogorje jih je pritegnil predvsem lov.

Ko se je podnebje ponovno ogrelo v času srednje kamene dobe ali mezolitika (okoli 8.000 do 4.500 pr. Kr.), so bili ljudje še vedno lovci in nabiralci brez stalnih naselbin. Po nižinah so se razrasli gozdovi, v visokogorju pa travnate pokrajine, na katerih so se zadrževale živali. Možnosti lova so v poletnih mesecih pritegnile ljudi na južna pobočja Krnskega pogorja. Postojanke so ležale na današnjih planinah v višini 1000 do 1350 m n. m., na osončenih, zavetrnih in razglednih mestih, blizu vodnih virov (Kašina, Zaprikraj, Zappleč, Pretovč). Ljudje so obiskovali tudi druga območja Alp, npr. Jamo za skalo pri planini V Lazu. Takrat so že uporabljali lok.

Izkopavanja na Velikem stanu na Veliki planini so razkrila ostanke pastirskega stanu iz 16. ali 17. stoletja. Foto: J. Železnikar

Bronasta in železna doba

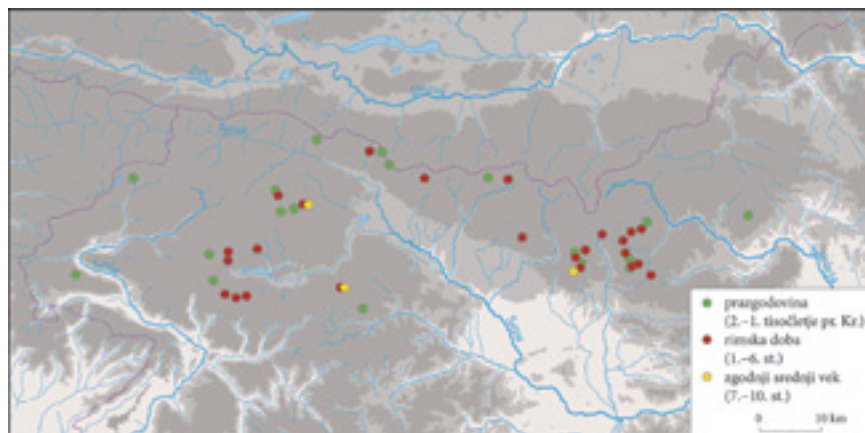
Naslednje znane sledi človeka v visokogorju izvirajo iz mnogo mlajšega obdobja. V srednji in pozni bronasti dobi (16. do 9. st. pr. Kr.), ko je bilo podnebje zelo toplo, so nastale številne postojanke. Do sedaj so bile odkrite na Kalu na Zadnjem Voglu, Poljanici na Lepi Komni, Zgornjem Povdnu pod

V globoki krnici pod Velikim Zvohom in Košutno leži planina Koren (1675 m n. m.) z obsežnimi travniki in vodnim izviro. Ljudje so tu gradili zavetišča v starejši železni dobi (6.–5. st. pr. Kr.), v poznorimskem času (4.–5. st. po Kr.) ter neprekinjeno od visokega srednjega veka dalje.

Foto: J. Dragar, arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU

Julijcih; Baba, Belščica in Medvedjek v Karavankah; Velika planina, Dleskovška planota in Mozirska planina v

visokogorju jugovzhodnih Alp so sledi iz železne dobe (8. do 1. st. pr. Kr.) maloštevilne. Poznamo jih z Dolge planje na Voglu ter Korena in Velike planine.

Rimska doba

Človekova prisotnost v gorah se je okrepila v rimskem obdobju (1. do 6. st.), ko je bilo podnebje zopet toplejše. Gore so obiskovali predvsem staroselci, ki so ohranili tradicionalni način življenja dolgo v rimsko dobo.

Železen ključ in železno pisalo – stilus, s katerim so pisali na povoščeno tablico. Rimska postojanka na Dleskovški planoti.

Foto: M. Zaplatil

Arheološka najdišča pričajo o stalni obljudenosti slovenskega visokogorja. Izdelava M. Belak, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.

Ratitovcem, pod Kalškim Grebenom in na Veliki planini. Težko jih je prepoznati, saj ni zaslediti niti umetnega preoblikovanja površine niti kamnitih ali lesenih konstrukcij. Najdeni so bili ostanki kurišč, keramike in kamnito orodje, ki je bilo še v rabi.

Iz gorskega sveta izvira tudi bronasto orodje in orožje (sekire, noži, meči, bodala in sulične osti), ki je bilo zakopano ali odloženo na samotnih krajih izven naselbin ter večinoma predstavlja zaobljubne darove, posvečene božanskim silam (Strmec, Blejska konta, Lipanca in Zgornja Krma v

Kamniško-Savinjskih Alpah). Takšne daritve so bile za bronasto dobo zelo značilne.

Selišča in najdbe kažejo na starodavne poti čez prelaze (povezave prek Karavank, prehode med Posočjem in Bohinjem, prek Predela). Postojanke so umeščene na zavetrne in osojne točke, z vodnimi viri in travnatimi površinami v bližini. Pogosto so bila blizu ležišč železove rude. Samo po naravnih okoliščinah težko sklepamo o človekovi dejavnosti v visokogorju v srednji in mlajši bronasti dobi; odprte so mnoge možnosti: lov, paša, tudi začetki rudarjenja.

V 1. tisočletju pr. Kr. je nastopilo hladno in vlažno podnebje, tako da so marsikje v osrednjih Alpah opustili višje ležeče postojanke. Tudi v

Odkritja kažejo na močnejšo obljude-
nost, uveljavile so se nekatere novosti.
Majhna selišča (ena do dve koči) so
ležala na naravno primernih obmo-
čjih: zavetrnih in razglednih prostorih
ob gozdni meji, na robu naravnih
travnikov in pogosto ob vodnem
izviru. Temelji so bili zloženi iz velikih
kamnov, pobranih po okolici. Na njih
so bile zgrajene enoprostorne stavbe
iz vodoravnih brun, brez uporabe
kovinskih žebeljev ali spoj. Ob steni
ali v kotu je bilo ognjišče, obloženo s
kamni. Notranje mere koče na Kalu na
Zadnjem Voglu so merile 4 x 3,7 m, na
planini Dolga njiva pa 3,5 x 3 m. Pre-
prosta arhitektura je bila drugačna kot
v dolini, kjer so bili zidovi iz klesanih
kamnov, opeke in malte.

Notranja oprema je bila skromna.
Odkriti so bili le grobi kuhinjski
lonci, medtem ko je bila v nižinah
tudi v najpreprostejših bivališčih v
rabi vrsta posod z različno namemb-
nostjo (sklede, skodelice, čaše, vrči,

Nadaljnje branje:

T. Cevc, *Davne sledi človeka v Kamniških
Alpah* (Ljubljana 1997).

T. Cevc (ur.), *Človek v Alpah* (Ljubljana
2006).

D. Božič, J. Dular (ur.), *Zakladi tisočletij*
(Ljubljana 1999).

trinožniki, krožniki). Izstopa koča
na planini Dolga njiva iz 4. in 5. st.,
kjer smo v odpadku pod stavbo poleg
črepinj loncev odkrili dele steklenega
kozarca in keramične amfore za vino.
V okolici koč včasih ležijo izgubljeni
bronasti novci in deli noše: zaponke
za spenjanje plaščev oziroma zgornjih
oblačil, prstani, jagode ogrlic in pasni
okovi. Zaponke pripadajo tako ženski
kot moški noši.

Tudi v rimski dobi so predmete s
simbolnim pomenom darovali božan-
stvom. Na Pečicah na Veliki planini je
pod kamnom ležala srebrna zaponka iz
3. st. Ob rimski stavbi na Čistem vrhu
je bil v naravno "skrinjico" v skalovju
položen nož iz konca 3. ali začetka 4. st.
Božanstvom sta bili gotovo posvečeni
tudi zlati zaponki iz začetka 2. st., ki
sta bili sredi 19. st. odkriti na območju
prelaza Volovljek (1029 m).

Bronasti in železni zvonci kažejo, da
so v rimskem obdobju v visokogorju
pasli. Ne vemo še, ali je šlo za govedo
ali drobnico, pa tudi dokazov o plan-
šarskem gospodarstvu nimamo. Cedil
za sir, odkritih v rimskih naselbinah v
dolini, iz najdišč v visokogorju namreč
ne poznamo.

V Julijskih in Kamniško-Savinjskih
Alpah so bila nekoč obsežna ležišča
železove rude. Kot sledi kopanja in
nabiranja rude, ki je bilo intenzivno od

visokega srednjega veka dalje, so ostale
neštete jame, nasipi in rovi.

Število poletnih postojank se je še
povečalo med 4. in 6. st., v obdobju
zatona rimskega cesarstva. Ljudje so
se umaknili z izpostavljenih območij
ob cestah in ravninah. Naselbine so
postavili na odročnih krajih, tudi
visoko ob vznožjih gora. Takšne,
dokaj samooskrbne naselbine so bile
Tonovcev grad pri Kobaridu, naselbina
na Blejskem gradu ter vrsta naselbin na
obronkih Karavank in Kamniških Alp,
od Ajdne pod Stolom do Sv. Primoža na
pobočju Velike planine. Poletna paša v
visokogorju je postala zelo pomembna,
saj je bila živina tam bolje zaščiten pred
sovražnimi plenilskimi pohodi.

Zgodnji srednji vek

Naselitev Slovanov konec 6. in 7. st. je
pomenila prelomnico, saj je bila večina
stalnih antičnih naselbin uničena ali
opuščena. Vendar se je v odročnih
hribovitih predelih zahodne Slovenije
še obdržalo romanizirano staroselsko
prebivalstvo s tradicionalnim načinom
gospodarjenja. Ohranila so se pred slo-
vanska imena, številne tehnične izraze
na področju planšarstva pa je sloven-
ščina prevzela iz romanskih jezikov.
V poznoantični stavbi na planini Kal
na Zadnjem Voglu je bilo odkrito
kurišče iz 8. ali 9. st., kar pomeni, da
je bila stara stavba v rabi še dolgo po
nastanku.

Zgodnesrednjeveški selišči na
Kleku in Pečani sta bili postavljeni
blizu nekdanjih antičnih postojank in
sredi območij z ležišči železove rude.
Najbolje poznamo naselbino iz 9. in
10. st. na Krvavcu, kjer so bile raziskane
tri enoprostorne stavbe s kamnitimi
temelji in leseno nadgradnjo. Sulica
in pušična ost pričata o lovu, zvonec
za živino o pašništvu, ostanki lonče-
nega kotla in železnega cedila pa že
dokazujejo predelavo mleka. V kočah
na Krvavcu naletimo na posode razno-
vrstnih oblik, kar izpričuje višjo raven
bivanja in verjetno prisotnost žensk.

Srednji in novi vek

Pisni viri od visokega srednjega veka
dalje že poročajo o pravem planšar-
skem gospodarstvu. Sledovi stavb in
drobni ostanki delov noše, opreme,
orodja ter črepinje posod razkrivajo
mnoge podrobnosti o načinu življenja,
ki niso zašle v pisane dokumente. ○

Pod Kamniškim sedlom so si med velikimi
skalami na robu pašnikov poiskali zavetje antični
in srednjeveški pastirji. Foto: Jana Horvat

